Ψυχολογικά Θέματα, Τόμος 8, Τεύχη 1-3, © 1997, Σύλλογος Ελλήνων Ψυχολόγων

Η Ψυχολογία των τολμηρών οριζόντων

Ομιλία του πρύτανη Γιώργη Γραμματικάκη κατά την αναγόρευση του ψυχολόγου Colwyn Trevarthen σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, το Μάρτιο του 1996

Ο ανώτερος ακαδημαϊκός του τίτλος αποτελεί δοκιμασία για το ίδιο το πανεπιστήμιο που τον απονέμει. Δοκιμάζει τα κριτήρια του, την απήχηση του στον ευρύτερο ακαδημαϊκό χώρο, τη σοβαρότητα των εσωτερικών του διαδικασιών. Όταν μάλιστα - όπως γίνεται σήμερα- τα πανεπιστήμια βρίσκονται υπό τη συνεχή πίεση μιας κοινωνίας χωρίς έρμα, με αξίες που επιβάλλει μάλλον η τηλεοπτική εικόνα παρά η εσωτερική αυτάρκεια και ο βασανισμός, τότε τα πράγματα είναι επικίνδυνα. Τα πανεπιστήμια, ή θα επιβιώσουν ως οάσεις προοδευτικής ματιάς και ευαισθησίας, ή θα γίνουν και αυτά μέρος ενός παραγωγικού μηχανισμού, που δεν φαίνεται να νοιάζεται πολύ για την ψυχή μας.

Την ψυχή αυτή, έτσι λένε τα λεξικά, αναλύει και θεραπεύει ό,τι αποτελεί την κύρια δραστηριότητα του σημερινού τιμωμένου: η επιστήμη της ψυχολογίας. Το προκλητικό με την ψυχολογία είναι ότι, ενώ οι ρίζες της μπορεί να εντοπισθούν στους αρχαίους χρόνους, στον Πλάτωνα και στη βαριά στους αιώνες που ακολουθούν σκιά του Αριστοτέλη, ακόμα και σήμερα δεν φαίνεται να έχει κερδίσει μια οριστική ταυτότητα.

Κατ' αρχήν, τα όρια ανάμεσα στην ψυχολογία και στους συναφείς κλάδους των βιολογικών ή κοινωνικών επιστημών είναι δυσδιάκριτα, το ίδιο ισχύει για την ψυχιατρική, με την οποία μάλιστα δεν έχουν απολείψει οι σχέσεις μίσους και πάθους. Ούτε άλλωστε υπάρχει μια θεωρητική δομή, αποδεκτή από όλους τους ψυχολόγους, όπως για παράδειγμα ισχύει για τους φυσικούς με τη θεωρία της Κβαντομηχανικής.

Και ως να μην έφθαναν αυτά, την επιστήμη αυτή θεραπεύουν πρακτικά πολυάριθμες ειδικότητες, είτε λόγω του μεγάλου εύρους του αντικειμένου είτε λόγω ταπεινών βιοτικών αναγκών: πειραματικοί και κλινικοί ψυχολόγοι, παιδοψυχολόγοι, ψυχολόγοι της εφηβείας, συγκριτικοί ψυχολόγοι, φυσιοψυχολόγοι, ακόμα και βιομηχανικοί ψυχολόγοι ή κάποιοι που μελετούν, λεει, τη συμπεριφορά των ηλεκτρονικών μηχανημάτων. Ίσως αύριο, ποιος ξέρει, υπάρξουν και ψυχολόγοι ειδικοί στην τηλεοπτική μας ανία.

Αυτή η ποικιλία δίδει την εντύπωση μιας έλλειψης ενότητας, που είναι ωστόσο σε μεγάλο βαθμό φαινομενική. Διότι, αν εξαιρέσει κανείς το γεγονός ότι τσαρλατάνοι υπάρχουν σε όλους τους κλάδους, και εκείνοι της ψυχολογίας είναι φανεροί από τα αναμασήματα των γραπτών τους και την ανθρώπινη συμπεριφορά τους, η θεωρητική ενότητα της ψυχολογίας είναι ορατή. Αφού, μήτε είναι εύκολο να απομονωθεί ένας ολοκληρωμένος οργανισμός από το εξωτερικό περιβάλλον και τις εμπειρίες του παρελθόντος, μήτε μπορεί να εξετάσει κανείς την αντίληψη χωρίς τη μάθηση, τη μάθηση χωρίς

την έλλογη σκέψη. Καμιά άλλωστε από τις διεργασίες αυτές δεν είναι ανεξάρτητη από τρόπους συμπεριφοράς που σχετίζονται με λογής κίνητρα ή συναισθήματα. Στην ιστορική της πάντως διαδρομή, η επιστήμη της ψυχολογίας φαίνεται να εγκαταλείπει χωρίς τύψεις ιδέες που την υπηρέτησαν ως ερμηνευτικές έννοιες. Ειπώθηκε χαρακτηριστικά, ότι πρώτα έχασε την ψυχή της, έπειτα τη νόηση, μετά τη συνείδηση, και τώρα έχει προβλήματα με τη συμπεριφορά.

Αυτή η κινούμενη βάση, που λίγο έχει σταθεροποιηθεί επειδή σήμερα χρησιμοποιούνται και όροι ή μέθοδοι φυσικής και βιολογίας, ασφαλώς αποτελεί μια εγγενή αδυναμία της ψυχολογίας και είναι υπαίτια για λογής αστοχίες της. Τονίζει όμως ταυτόχρονα και το ενδιαφέρον και τη βαθύτητα της. Κατά έναν περίεργο τρόπο, ενώ γεννήθηκε πριν από δύο χιλιετίες, η ψυχολογία παραμένει νέα, καινοτόμα και λάμπουσα στις αναζητήσεις και τη σημασία της. Το ενδιαφέρον της έγκειται από την μια στο ίδιο το αντικείμενό της, που ενώ κατά τον Θουκυδίδη δεν αλλάζει στους αιώνες -«φύσιν ανθρωπίνην μεταβάλλειν ου ράδιον»- παρουσιάζει ωστόσο απέραντη ποικιλία εκδηλώσεων και φαινομένων, αντιφάσεων και σκοτεινών πλευρών, μιζέριας και μεγαλείου. Από την άλλη, λίγες επιστημονικές δραστηριότητες, και πάντως όχι η φυσική ή οι υπολογιστές με την υπερβάλλουσα οίηση τους, μπορούν να υπερηφανευθούν όπως η ψυχολογία για την κοινωνική τους σημασία.

Στα πλαίσια αυτά, μιας επιστήμης παλιάς αλλά και οιονεί υπό διαμόρφωση, η παρουσία του Κόλγουιν Τρεβάρθεν υπήρξε στιβαρή, με μεγάλη έκταση ενδιαφερόντων και τολμηρή ματιά. Σε μια χώρα μάλιστα που αρέσκεται να περιχαρακώνει, σε βαθμό εφιαλτικό, τα γνωστικά αντικείμενα και τα διπλώματά της, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Τρεβάρθεν σπούδασε θαλάσσια βιολογία και οικολογία, ειδικεύτηκε στη φυσιολογία και ασχολήθηκε αρχικά με τη λειτουργία του εγκεφάλου.

Ωστόσο, αφού συνάδελφοι αρμοδιότεροι και θέλω να ελπίζω με λιγότερες προκαταλήψεις από εμένα θα αναφερθούν στο επιστημονικό του έργο, αρκούμαι απλώς στην παρατήρηση ότι με τον Τρεβάρθεν και τους συνεργάτες του η αναπτυξιακή ψυχολογία αποκτά άλλες διαστάσεις. Τόσο, που αμφισβητεί προγενέστερες θεωρίες σπουδαίων διανοητών. Ενώ όμως το επιστημονικό του έργο από μόνο του θα δικαίωνε την απονομή ενός επίτιμου διδακτορικού - πράγμα που ωστόσο ισχύει για ευάριθμους κορυφαίους της Ψυχολογίας, η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Κρήτης έχει προς τιμήν της διαμορφώσει αυστηρότερα κριτήρια. Και φαίνεται ότι τα κριτήρια αυτά ο σημερινός τιμώμενος τα υπερβαίνει και τα υπερβαίνει μάλιστα κατά πολύ.

Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί γιατί αυτό επιτάσσουν κάποιες αντίθετες πρακτικές στα ελληνικά πανεπιστήμια, στη σημασία που δίδει ο Τρεβάρθεν στη διδασκαλία. Οι μαρτυρίες λένε ότι έχει το πάθος που απαιτεί η ιερή σχέση του δασκάλου με τον μαθητή: το ενδιαφέρον για το σύνολο αλλά και για τον καθένα προσωπικά, την πραγματική επίβλεψη -και όχι απλώς την εκμετάλλευση των νέων προς άγραν δημοσιεύσεων- των διδακτορικών διατριβών. Και δεν νομίζω ότι υπάρχουν πολλά προηγούμενα, ανθρώπου που λίγο γνωρίζει την ελληνική γλώσσα και εντούτοις το μάθημά του παρακολουθείται από πολλές δεκάδες φοιτητές του τμήματος Ψυχολογίας και του τμήματος των Φιλοσοφικών και Κοινωνικών σπουδών. Ένα μάθημα δεν είναι μόνον η γλώσσα, αλλά και η κίνηση και το ήθος.

Η σχέση του, εντούτοις, με την Κρήτη και το Πανεπιστήμιο της δεν φαίνεται να είναι μόνον η διδασκαλία ή η πολύτιμη φροντίδα για τους μεταπτυχιακούς φοιτητές. Έρχεται με χαρά στην Κρήτη, κι άλλοτε ομιλεί σε επιστημονικές συναντήσεις, μερικές φορές όμως και στο ευρύτερο κοινό του Ρεθύμνου και του Ηρακλείου. Όταν πριν από χρόνια τον συνάντησα για πρώτη φορά, μου έκανε εντύπωση εκείνο το μειλίχιο του προσώπου του, που δεν μπορούσε ωστόσο να κρύψει μια ιδιάζουσα λάμψη και την αίσθηση μιας προσωπικότητας ξεχωριστής. φαινόταν οικείος στα κρητικά χώματα. Τόσο που με έκανε να αναλογισθώ εκείνη την ανεξήγητη, ζεστή σχέση των Νεοζηλανδών με τους Κρητικούς τον καιρό του πολέμου.

Κυρίες και κύριοι, είναι γνωστό ότι ως φυσικός πιστεύω στις βουλές των αστερισμών. Η σημερινή αναγόρευση ξεκίνησε από το τμήμα Ψυχολογίας, που κλείνει δέκα χρόνια από την ίδρυσή του. Υπήρξε το πρώτο τμήμα Ψυχολογίας στην Ελλάδα, και τότε χαιρετίστηκε με οραματισμούς και ενθουσιασμό το άνοιγμα της ψυχολογικής επιστήμης στον αγκυλωμένο πανεπιστημιακό χώρο. Μήτε όμως η πολιτεία κράτησε τις υποχρεώσεις της μήτε όσοι χαιρέτισαν τότε τη δημιουργία του παρέμειναν κοντά στο τμήμα και τις προκλήσεις του. Το πρώτο αυτό τμήμα Ψυχολογίας επέτυχε ωστόσο παρά τις περιπέτειες του να κρατήσει το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα σε ικανοποιητικό επίπεδο, να δημιουργήσει εστίες ερευνητικής δραστηριότητας, να δώσει σημαντικά δείγματα γραφής σε συνέδρια και επιστημονικές συναντήσεις.

Δεν έλειψαν, δυστυχώς, οι εσωτερικές τριβές, ούτε εκείνοι που θεωρούσαν πάρεργο τη σχέση τους, την οποιαδήποτε, με το Πανεπιστήμιο Κρήτης. Κάποτε μάλιστα οι τριβές αυτές, που συχνά οφείλονταν σε συμπλέγματα ή την ιδιοτέλεια όπως θα περιγράφονται σε εισαγωγικά βιβλία ψυχολογίας, εκκινούσαν από κατ' όνομα μόνον «καθηγητές» και έφταναν υπό μορφή παραπληροφορήσεως στους φοιτητές και την κοινή γνώμη. Από την άλλη μεριά οι φοιτητές του τμήματος, ίσως και λόγω του αντικειμένου, έδειχναν πάντα έφεση μεγάλη και ωριμότητα, και δίκαια διεκδικούσαν ένα καλύτερο πτυχίο και επαγγελματικό μέλλον.

Είπα όμως ότι εγώ πιστεύω στα άστρα και θα θεωρήσω τη σημερινή αναγόρευση, που συμπίπτει με τη δεκαετή πορεία του τμήματος, ως έχουσα ένα βαθύτερο συμβολισμό. Διότι το Τμήμα έχει πάντα ανοικτές τις προοπτικές του, και ο σημερινός τιμώμενος δείχνει το δρόμο της επιστημονικής γνώμης που διαλέγεται, του ήθους και της διδακτικής πράξης. Από αυτά θα εξαρτηθεί το μέλλον του τμήματος. Αλλά και από το πόσο, στα όρια τα δικά του αλλά και σε στενή συνεργασία με τα ομόλογα του τώρα πια τμήματα Ψυχολογίας στον ελληνικό χώρο, θα κινηθεί με πνεύμα ενότητας και συνεργασίας. Ο ομιλών, επειδή γνωρίζει καλά τους αστερισμούς, δεν παύει να είναι αισιόδοξος. Άλλωστε, σε λίγο ο Κόλγουιν Τρεβάρθεν δεν θα είναι πια μόνος. Στο ίδιο το Πανεπιστήμιο Κρήτης αλλά και ένθεν και εκείθεν του φθαρτού τούτου κόσμου, έχει εκτός από τους αγαπημένους του φοιτητές και τους συναδέλφους του τμήματος, πολλούς ανθρώπους να συνομιλήσει: τον Μπόρχες, τον βιολόγο Φρανσουά Ζακόμπ, τον Κορνήλιο Καστοριάδη, τον αρχαιολόγο Νικόλαο Πλάτωνα, τον παιδαγωγό Γκαστόν Μιαλαρέτ, άλλους. Εύχομαι η συνομιλία του Κόλγουιν Τρεβάρθεν με τη ζωή, την επιστήμη και τους ανθρώπους να έχει πάντα το ίδιο εύρος και την τολμηρή ματιά που τιμούμε σήμερα.